

תהלים מזמור ל

"מזמור שיר חנוכת הבית" הוא שירת הודיה על הצלה מצרה בעקבותיה מתאר מחבר המזמור את ארעיותו של הקיום האנושי, התלות המוחלטת שלו בקב"ה. הפרק יילמד בשני שיעורים.

שאלות מכוונות למידה:

מהו הרקע למזמור, איזה מצב הוא משקף?

מה היחס בין הכותרת "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", לבין המזמור כולו?

המזמור פותח בהודיה ועובר לתחינה- מה משמעות המבנה הזה?

2..... מבנה המזמור ומקומו בסידור התפילה.

4..... עיון במזמור

8..... באיזו דרך מתקשרת כותרת המזמור לתכנו?

10..... הקשר אישי [רשות].

מבנה המזמור ומקומו בסידור התפילה

א מזמור שיר חננת הבית לדוד:	
ב ארוממך ה' כי דליתני	ולא שמחת איבי לי:
ג ה' אלהי שועתי אליך	ותרפאני:
ד ה' העלית מן שאול נפשי	חייטני מירדי בור:
ה זמרו לה' חסידי	והודו לזכר קדשו:
ו כי רגע באפו חיים ברצונו	בערב ילין בכי ולבקר רנה:
ז ואני אמרתי בשלוי	בל אמוט לעולם:
ח ה' ברצונך העמדתה להררי עז	הסתרת פניך הייתי נבהל:
ט אליך ה' אקרא	ואל אדני אתחנן:
י מה בצע בדמי ברדתי אל שחת	היודך עפר היגיד אמתך:
יא שמע ה' וחנוני	ה' היה עזר לי:
יב הפכת מספדי למחול לי	פתחת שקי ותאזני שמחה:
יג למען זמרה כבוד ולא ידם	ה' אלהי לעולם אודך:

מרכיבי המזמור

- המזמור הוא שירת הודיה של היחיד מצרתו.
 נוכל למצוא בו את מרכיביה של שירת ההודיה (אם כי לא בהכרח מסודרים כסדרם):
1. תיאור הצרה שבה היה נתון האדם.
 2. תיאור תחינתו להצלה.
 3. תיאור ההצלה.
 4. תודה לקב"ה על ההצלה.

מבנה המזמור

א כותרת

ב-ו הודיה

ז-יא תחינה

יב-יג הודיה

מבנה המזמור מעורר מספר שאלות:

אם כבר הודה בעל המזמור לה' על הצלתו מצרה, על מה הוא מתחנן בפסוקים ז-יא?
ומה מוסיפה ההודיה בסוף המזמור על ההודיה בראשיתו?
שאלות אלו יתבררו במהלך העיון בכתובים.

מה מקומו של המזמור בסידור התפילה ובמעגל השנה?

המזמור נאמר בפסוקי דזמרה.

בחלק מקהילות ישראל נאמר המזמור לצד הדלקת נרות חנוכה והוא מהווה 'שיר של יום' במשך כל ימי החנוכה, בתפילת שחרית.

העמקה – המזמור נאמר בבית המקדש בעת הבאת הביכורים:

משנה ביכורים ג, ד:

החליל מכה לפניהם, עד שהן מגיעין להר הבית. הגיעו להר הבית, אפילו אגריפס המלך נוטל את הסל על כתפו ונכנס, עד שהוא מגיע לעזרה. ודיברו הלויים בשיר, "ארוממך ה', כי דיליתני; ולא שימחת אויבי, לוי".

עיון במזמור

פסוק א- כותרת

א מזמור שיר חננת הבית לדוד:

הערה דידקטית: את הדיון בקשר בין פסוק א' לבין המזמור כולו אנו ממליצים להשאיר לסוף הלימוד לאחר העיון במזמור.

פסוקים ב-ד: הודיה על הצלה

ב אַרְוֹמְךָ ה' כִּי דָלִיתָנִי וְלֹא שִׁמַּחְתָּ אִיבֵי לִי:

ג ה' אֱלֹהֵי שׁוֹעֵתֵי אֱלֹיךָ וְתִרְפְּאֵנִי:

ד ה' הֶעֱלִיתָ מִן שְׂאוֹל נַפְשִׁי חַיִּיתָנִי מִיַּד בּוֹר:

בפסוקים אלו דוד המלך מודה על תשועה והצלה מצרה, ישנן דרכים שונות להבנת הצרה ממנה נושע דוד (על תלמידי 3 יח"ל להכיר אחת ותלמידי 5 יח"ל להכיר שלוש)
 (1) ראב"ע מביא בפירושו הסבר לפיו המחלה מתפרשת בגלות והריפוי הוא בגאולה (בהקמת המקדש השני והשלישי).

(2) רש"י (וכן מצודת דוד) מסבירים את הריפוי כמבטא סליחה על עוון: "ותרפאני - היא סליחת עון כמו 'ושב ורפא לו' (ישעיהו ו')". לדבריהם דוד המלך מודה להקב"ה על ששלמה בונה את המקדש ובכך מעיד שה' סלח לו על עוון בת שבע.

(3) בעל 'דעת מקרא', מציין כי המילה רפואה נאמרת במקרא גם על ישועה מצרה שאינה מפורטת: "רפאני ה' וארפא הושיעני ואושעה" (ישעיהו יז, יד).

רש"י:

"ארומך ה' כי דליתני – הגבהתני" (מלשון דליה של מים מתוך באר)

המשך פירושו של רש"י - העמקה:

לא שמחת אויבי לי - כמו עלי, שהיו אומרים אין לדוד חלק לעולם הבא, וכשראו שבשבילו נפתחו הדלתות לארון [במעמד חנוכת המקדש בימי שלמה], אז ידעו שמחל לו הקדוש ברוך הוא על אותו עון ונהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה:

פסוקים ה-ו: קריאה לחסידים להודות לה', על שהוא קשה לכעוס ונוח לרצות

ה זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו:

ו פי רגע באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה:

דוד קורא לאחרים לבטוח בה' ולצפות לו, מתוך שהם רואים אותו, כיצד קם מחוליו ונרפא, (ואפילו אתם בצער אל תיראו - רש"י).

(נשים לב כי הפסוק הזה הוא היחיד במזמור המנוסח בגוף שלישי, התוכלו לחשוב מדוע?)

רש"י:

כי רגע - קטן באפו (=בחמתו) חיים ברצונו - וחיים ארוכים יש בהרצותו ובהתפייסו. גם כאשר ה' כועס זה לרגע קטן ואילו רצונו וקבלתו היא לאורך זמן

העמקה – מבנה הפסוק ומשמעותו לפי המלבי"ם:

שזמן האף לא נמשך הרבה רק 'רגעי', וזאת שנית שגם בעת האף 'חיים ברצונו', היה רצונו שאחיה, שלא היה האף כדי להמיתני רק כדי שעל ידו ימחול עוונותי על ידי הייסורים וישוב יחייני, עד שקצב את הזמן שרק 'בערב ילין בכי' ו'לבקר יבוא רינה', שהיה זמנם רק מערב עד בוקר".

- לפי הסברו של המלבי"ם "חיים ברצונו" איננו ניגוד ל"פי רגע באפו" אלא כוונתו של ה' בשעת כעסו על האדם.
- מטרת הייסורים היא לכפר על העוונות ולעורר את האדם לתשובה

ז-יא: ההבנה המוטעית ותחינה להצלה

ז ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם:

ח ה' ברצונך העמדתה להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל:

ט אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן:

י מה-בצע בדמי ברדתי אל שחת היודך עפר היגיד אמתך:

יא שמע ה' וחנוני ה' היה עזר לי:

דוד מעיד על עצמו, כי בזמן שהיה שלו ושקט, הרגיש חסון וחסין מפגיעה: "בל אמוט לעולם" (מצודת דוד), אולם המצוקה שבאה עליו הביאה אותו להכרה בתלות המוחלטת שלו ברצון ה'.

מצודת דוד:

ה' ברצונך - עתה רואה אני אשר הכל ממך כשהיית מרוצה לי העמדתה להררי ולגדולתי להיות בה העוז וכאשר הסתרת פניך ממני בעבור העון הייתי נבהל וחרד מהצרות הבאות.

מה בצע - מה תועלת כשישפך דמי?

היודך עפר - כשהאדם שב להיות עפר, וכי יודך אז וכי יגיד אמתך? הלא טוב להחיותו ושב ורפא לו, ואז יודה לך.

מקומה של התחינה בפסוקים ח-יא בתוך המזמור: בפסוקים ח-י"א דוד חוזר לתאר את תחושותיו בעבר ומתאר את תחינותיו לקב"ה שיציל אותו ממצוקתו. המזמור אמנם התחבר לאחר שניצל, אך בכדי להמחיש את גודל התשועה הוא משחזר בתוכו את התחושות הקשות והתחנונים שהתחנן בשעת הצרה.

להעמקה – התחינה איננה מבטאת רק את ההצלה מהצרה אלא היא לקח ממנה.

לקח הארעיות של חיי האדם שייך לא רק לרגעי העבר אלא לכל רגע מחיי האדם, גם לאחר שניצל. כפי שהבריאיות האיתנה התהפכה למחלה, כך גם הישועה לה זכה עלולה להיפך שוב למצוקה. ההבנה הפתאומית הזו, שהקיום כולו תלוי ברצון ה' (מצודת דוד), מביאה את המשורר להתחנן על חייו: "אליך ה' אקרא ואל ה' אתחנן; מה בצע בדמי ברדתי אל שחת...?". הפסוקים מתארים לא רק את רגעי העבר אלא גם את התודעה לאחר ההצלה. גם לאחר התשועה, דוד המלך חש צורך להתחנן ולבקש על כך שהדברים לא יתהפכו שוב לרעה.

מנחם ציון, 'דרושים לפסח':

ואשרי אדם מפחד תמיד, לא יאמין בעצמו, אף אם הוא במדריגה הגדולה והגבוה יפחוד אל ה' ואל טובו שלא יגיעו ימי הרעה אשר מסיבות מתהפך מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, והראיה ישראל שהיו פה בעת צאתם ממצרים במדריגה שאין למעלה הימנה ואעפ"כ נזורו אחור, וכמו כן אמר דוד [תהלים ל ז] ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, והשיר הזה אמר בילדותו, שמיום היותו לאיש עד זקנתו לא ישב בשלוח והשקט, ונתירא תמיד שלא יסוג אחור, אשר לזאת בעל נפש יחוש לעצמו להתאמץ בכל כחו טרם נפלו אפילו במשיחה קטנה להתלות באילן גדול בהר ה', והנה המשיחה קטנה היא האמונה השלימה.

[מנחם ציון- ר' מנחם מנדל מרימינוב. מתלמידיו החשובים של רבי אלימלך מליז'נסק שהפך אח"כ לאדמו"ר בעצמו].

יב-יג: ההצלה הופכת להיות יעוד

יב הַפְּכֶת מִסְפְּדֵי לְמַחֹל לִי פִתְחֹת שָׁקִי וְהִנֵּאֲזַרְנִי שְׂמֹחָה:

יג לְמַעַן יִזְמְרְךָ כְּבוֹד וְלֹא יֵדַם ה' אֱלֹהֵי לְעוֹלָם אוֹדְךָ:

בחלק הקודם למדנו כי תפיסת עולמו של מחבר המזמור התערערה והשתנתה. לאחר שניצל, הוא לא שב אל תפיסת העולם הקודמת, אלא מבין שחובתו היא לחיות מתוך תחושה של חסד מתמיד, עליו הוא חייב להודות. בפסוקים החותמים את המזמור הוא מחליף את "בל אמוט לעולם" ב"לעולם אודך", ומקבל על עצמו להיות מודע בכל עת לרצון האלוקי המניע אותו, ולזמר שירי תודה.

באיזו דרך מתקשרת כותרת המזמור לתכנו?

א מזמור שיר חנוכה הבית לדוד:

מכיון שדוד לא חנך בעצמו את בית המקדש, הפרשנים מתייחסים לכותרת מתוך התייחסות למזמור כאישי או לאומי:

- דוד ייעד את המזמור לחנוכה הבית שתערך בימי בנו, שלמה (רש"י, מצודת דוד)
- הבית הוא משל לגופו של האדם (מלבי"ם) - מזמור אישי.
- הבית הוא בית המקדש השני והשלישי שיקומו בעקבות הגאולה (בתוך הראב"ע) - מזמור לאומי.
- נאמר לאחר חנוכה ביתו האישי של דוד בית הארזים שבנה (ראב"ע) - מזמור אישי

המלבי"ם:

שיר חנוכה הבית, - המזמור כולו יוסד לתת הודאה בחלותו ויחי מחליו, ולא נמצא בו שום ענין מחנוכה הבית!

ומבואר שהבית המוזכר פה הוא הבית המשלי, הוא הגוף שהוא מעון לנפש ובית להאדם הפנימי השוכן ודר בקרבו,

כי הנפש הוא האדם באמת, והגוף החמרי הוא רק בית חומר לשבתה כל ימי היותה במצודה, (כמ"ש 'אף כי שוכני בתי חומרי', 'ביום שיזועו שומרי הבית').

ועת חלה אז רופפו עמודי הבית ומכוונתיו. ואחר שנתרפא נבנה הבית על תילו וישב לימי עלומיו, לכן ציין שם השיר בשם "חנוכה הבית לדוד", ר"ל בית דוד העצמי, מעון נפשו שנתחנך בהרפאותו.

בפירושו מביא הראב"ע את כל ארבעת הפירושים

(א) מזמור, חנוכה הבית - יש אומרים שצוה דוד שינגנו המשוררים זה המזמור בחנוכה הבית הראשון ויש אומרים בחנוכה הבית השני או השלישי כי דמה ימי הגלות לימי החולי כאשר אפרש. והקרוב אלי כי זה המזמור חברו בחנוכה ביתו בית ארזים כי הכתוב לא הזכיר בית השם וכמוהו עור ופסח לא יבוא אל הבית כאשר פירשתי במקומו, ואותו הזמן חלה דוד ויחי מחליו ויאמר רבי משה כי דוד התאבל כאשר אמר לו נתן כי הוא לא יבנה הבית לשם וכאשר אמר לו כי שלמה בנו יבנה הבית אז התאזר שמחה תחת אבולו כי בנו כמוהו ולא יחרפהו האויב ואמר כי יגון הנפש נמשל לחולי הגון ויותר קשה כדרך רוח איש יכלכל מחלהו:

העמקה:

בעקבות דברי הראב"ע:

"ויש אומרים בחנוכה הבית השני או השלישי, כי דמה ימי הגלות לימי החולי, כאשר אפרש".

מדרש שוחר טוב בעל מזמור ל, סעיפים כ-כא:

דבר אחר:

מזמור שיר חנוכת, מזמור על בית ראשון בימי שלמה, שיר על בנין בית שני בימי עזרא.
 ארוממך ה' כי דליתני מגלות בבל ; ...
 ולא שמחת אויבי לי במדי ופרס ;
 ה' א-להי שועתי אליך בגלות יון ;
 ותרפאני על ידי חשמונאי ובניו ;
 חייתני מיורדי בור שגזרו עלי כמה גזרות להורידני לגהינום ;
 זמרו לה' חסידיו אלו בני מתתיהו ;
 כי רגע באפו לפי שאין זעמו של הקב"ה אלא רגע ;
 חיים ברצונו לעלם ולעלמי עלמאי.

העמקה

במדרש אסתר רבה, נדרש המזמור כולו על סיפור המגילה :

אסתר רבה פרשה י :

ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וגו'.

אתא לגבי מרדכי ואמר : עמוד ולבוש. כמה ביש גדא דההוא גברא :

אמש אני הייתי עסיק להתקין ליה צליבא, והקדוש ברוך הוא מתקין ליה כלילא.

אני הייתי מתקן לך חבלים ומסמרים, והקדוש ברוך הוא מתקן לך לבוש מלכות.

אנא בעינא מן מלכא למיצליב יתך על צליבא, והוא אמר לי למירכב לך על סוסיא.

עמוד ולבוש. ועביד ליה כל מה דאמרן לעיל.

וכיוון דרכיב התחיל מקלס להקדוש ברוך הוא : 'ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי. ה' אלהי

שועתי אליך ותרפאני, ה' העלית משאול נפשי, חייתני מירדי בור'.

תלמידיו מה היו אומרים : 'זמרו לה' חסידיו והודו לזכר קדשו, כי רגע באפו חיים ברצונו, בערב ילין

בכי ולבוקר רנה'.

אותו רשע מה היה אומר : 'ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, ה' ברצונך העמדתה להררי עוז,

הסתרת פניך הייתי נבהל'.

אסתר מה הייתה אומרת : 'אליך ה' אקרא ואל אדני אתחנן מה בצע בדמי ברדתי אל

שחת היודך עפר היגיד אמתך'.

כנסת ישראל מה הייתה אומרת : 'שמע ה' וחנני וגו' הפכת מספדי למחול לי וגו'

ורוח הקדש מה הייתה אומרת : 'למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך'.

הקשר אישי [רשות]

- האם אנחנו חיים בתודעה של "ואני אמרתי בשלויי בל אמוט לעולם"?
- באילו זמנים או מצבים בחיינו אנחנו מצליחים לחוש את התלות בקב"ה?

במזמור שלמדנו, המשבר הוביל לשינוי תודעתי, ממצב של שלווה ואשלית ביטחון אישי, אל חיים של שליחות.

- האם ניסיונות ומשברים שאנחנו חווים, יוצרים אצלנו שינוי?
- האם השינוי בהכרח חיובי?
- האם השינוי זמני או קבוע?
- מה נוכל לעשות כדי להפוך את השינוי לממשי ותמידי?